

УДК 930.1+94(44)+008

Ольга Надирова

**ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ФРАНЦІЇ**

У статті проаналізовано роботи науковців, які досліджували різні аспекти проблеми збереження та охорони пам'яток історії, архітектури та культурної спадщини Франції в цілому. Охоплено праці, пов'язані з питаннями ведення державних реєстрів, здійснення ремонтно-реставраційних робіт, управління зонами охорони пам'яток, розкриття необхідності здійснення пропагандистських заходів з метою культурного виховання тощо. Охарактеризовано роботи загального спрямування: діяльність державних і громадських установ Франції, роль міжнародних організацій.

Ключові слова: Франція, культурна спадщина, історіографія, пам'ятки історії та архітектури.

А

налізуючи історіографію дослідженої проблеми логічно було б розділити її на дві групи:

- 1) Французька та західна історіографія.
- 2) Радянська та пострадянська історіографія.

Французька історіографія з питань захисту культурної спадщини представлена широким спектром робіт. Зважаючи на те, що ця сфера є міжгалузевою, питаннями збереження культурної спадщини у Франції займаються дослідники та фахівці різноманітного профілю.

Детальна історія формування французької політики збереження культурної спадщини викладена у тритомнику П'єр Нора "Місця пам'яті" [1]. Увага автора прикута саме до витоків французького пам'яткознавства та перших кроків у цій сфері: перший музей пам'яток Франції Олександра Ленуара, заснування служби інспекторів культурної спадщини, реформи в реставраційній справі Віоле-ле-Дюка тощо. Викладання матеріалу є досить детальним і хронологічно послідовним.

Важливим підґрунтям для теоретичного осмислення витоків пам'яткоохоронної політики, історії її формування є монографія Ф. Шоай "Алегорії спадщини" [2]. У своїй роботі автор дає відповіді на питання, які ж сам і формулює в процесі роздумів: як давно французи говорять про культурну спадщину, коли зародилось це поняття, чим воно є відмінним у Англії, Франції, Італії. Спробою знайти точку відліку у турботливому ставленні французького суспільства до культурної спадщини стало спільне дослідження Андре Шастель та Жана-П'єра Бабеппа [3].

Чудовим прикладом аналізу гострих соціальних проблем сучасного французького суспільства є праця Руссо Генрі [4]. Автор відстежує трансформацію поняття "культурна спадщина" від давнини до сьогодення. Важливим для сучасного пам'яткознавства є порушена автором проблема щодо необхідності диференціації критеріїв оцінки для історичних і сучасних об'єктів культурної спадщини.

Загальний стан справи охорони пам'яток історії та культури у Франції 80-х рр. ХХ ст., з коротким екскурсом в історію, дослідив Жан-П'єр Балі у монографії "Пам'ятки історії Франції" [5]. Автор окремі розділи присвячує таким важливим темам як захист, консервація, використання та адміністрування пам'яток. Деякі статистичні та фактологічні дані монографії вже застаріли, але це не заважає давати читачеві широке загальне уявлення про систему та принципи пам'яткоохоронної діяльності, що велась у Франції в окреслений період.

Значний інтерес становлять дослідження Жака Ріго, фахівця в галузі культури, а точніше, державної культурної політики Франції. Зупинімося на двох його монографіях “Культура та можливості п’ятої Республіки” [6] та “Майбутнє політики культури” [7]. В першій роботі автор аналізує розвиток політики культури Франції в часи П’ятої республіки. Праця вирізняється критичністю аналізу і висвітлює весь спектр культурологічних напрямків, підкреслюючи складний процес впровадження державної політики. В другій монографії проведено аналіз сучасних тенденцій розвитку культурної політики Франції. У ній автор робить припущення щодо подальшого розвитку даного напрямку та вносить свої пропозиції, як наприклад, прискорення процесу децентралізації влади та розширення повноважень місцевих інституцій.

Вивченню державної політики збереження культурної спадщини присвячували свої роботи й інші дослідники, серед яких Жан-П’єр ле Дантек [8]. Розкриваючи діяльність французького уряду, він окремо виділяє розділ, де зосереджено саме на пам’ятках історії, їх місці в державній політиці, відслідковуючи ці питання в хронологічній послідовності з кінця Другої світової війни. У своїй праці автор робить висновок про недостатню увагу з боку держави до пам’яток, що знаходяться на периферії та, як і Ж. Ріго, пропонує децентралізацію заради покращення ситуації. Ж.-П. Дантек наполягає на продовженні політики соціо-технічно-культурного використання пам’яток архітектури та історії з метою надання можливості пам’яткам заробляти кошти на самоутримання.

Проблемам децентралізації у Франції присвячена монографія П’єра Муліньєра “Політика культури Франції та її децентралізація” [9], що містить важливий теоретичний та фактологічний матеріал щодо ролі державних органів та представництв громадськості у сфері охорони культурної спадщини. Автор приходиться до висновку, що ефективність пам’яткоохоронної діяльності залежить саме від органів місцевого рівня, оскільки лише вони повинні стежити за збереженням розташованої на їх території пам’яток історії та культури. Компетентні місцеві служби мають бути наділені правом впливу на прийняття рішень щодо місцевої спадщини та контролю за порушниками Кодексу культурної спадщини.

Короткий аналіз функціонування французької системи збереження культурної спадщини описано у статті Сеза де Гіза “Спадщина” [11], в якій визначено пріоритетні напрями в французькому суспільстві. Також автор здійснив короткий екскурс в історію формування державних інституцій, що допомагає краще зрозуміти та розкрити функції і напрями їх діяльність в наші дні.

У монографії Бертрана дю Вігно “Пам’ятки Франції” [12], надрукованій у 1991 році, розглядаються теоретичні й практичні аспекти пам’яткоохоронної діяльності Французького суспільства. Розкриваються принципи складання державних реєстрів. Автор наголошує, що робота зі складання реєстрів культурної спадщини є найбільш необхідним кроком у подальшій розробці програм зі збереження пам’яток, визначення обсягів фінансування тощо. А отже саме проблемі державних реєстрів і приділено найбільше уваги в роботі.

Праця Марії-Анн Сір “Культурна спадщина – вибір Франції” [13] частково розкриває сучасну реставраційну політику, приділяючи увагу дискусійним питанням реставрації фасадів та збагачення інтер’єрів. Дослідниця розмірковує про доцільність відновлення пам’яток. Але при цьому в монографії автор значну увагу приділяє історії створення державних реєстрів культурної спадщини.

Важливий внесок у розширення теорії питань ведення реєстрів та ідентифікації культурної спадщини зробили А. Даль [14] та Є. Цеват [15].

Науковець Жан Монгольф’є [16] вивчає доцільність охорони та збереження саме історично природного середовища та духу історичного часу довкола пам’яток, а не консервації сучасних територій, на яких вони розташовані.

Для французького суспільства 80–90х років ХХ ст. притаманні бурхливі дебати про доцільність подальшого розширення державних реєстрів пам’яток, обговорювалось введення нових механізмів їх формування. На той час реєстри культурної спадщини вже були розширені об’єктами індустріальної, морської, річної архітектури кінця ХІХ – початку ХХ ст.

З'являються нові праці науковців зі свіжими концептуальними підходами до реєстрації пам'яток.

Бернар Тоульєр [17] написав монографію “Архітектура та спадщина ХХ століття у Франції”, де описав багатство та різноманіття сучасних архітектурних об'єктів, надаючи конкретні приклади. Автор розкриває своє бачення майбутніх типів архітектури та пропонує нові підходи для оцінки сучасних архітектурних шедеврів, формулюючи свої критерії.

Жан-Ів Андрійо [18], на противагу передовим поглядам Б. Тоульєра, звернувся до історичних витоків пам'яткознавства. Праця автора насичена ностальгією за минулими часами, за грандіозними архітектурними проектами. Він звинувачує сьгоднішнє суспільство у занадто пристрасній увазі до сучасних забудов, які, на думку Жан-Ів Андрійо, в більшості випадків не мають архітектурної та мистецької цінності.

Цікавими та корисними для вивчення французької пам'яткоохоронної сфери є аналітичні звіти державних посадовців, як, наприклад, Яна Гаїляра [19], аналітика фінансової комісії та Ів Дужа [20] аналітика комісії у справах культури (обидві комісії діють при Сенаті). У звітах на основі критичного переосмислення документальних джерел та опрацювання сучасного фактологічного матеріалу детально проаналізовано функціонування державних структур, сучасні політико-юридичні модифікації пам'яткоохоронної системи. Водночас об'єктивно відзначено недоліки і прорахунки, переваги та здобутки держави в роботі зі збереження культурної спадщини.

Архітектурній політиці Франції післявоєнного періоду присвячує свою монографію Ж. Поїсон [21], де досить докладно описує проекти та програми, пов'язані з культурною спадщиною, що були запроваджені та реалізовані президентами П'ятої Республіки Франції.

Численним є і перелік робіт присвячених безпосередньо питанням реставрації та відновлення пам'яток історії та архітектури. Так, комплексна праця Жана-П'єра Мохена “Наука про спадщину” [22] висвітлює історію французьких та світових розробок різних методик ідентифікації, консервації та реставрації історико-культурної спадщини та необхідність налагодження зв'язків з різними науками для вдосконалення досліджень у сфері культурної спадщини. Наголошується на міждисциплінарності пам'яткознавства.

Дослідженню теоретичних проблем реставрації пам'яток, організації їх збереження та розвитку музейної справи у Франції також присвячена спільна монографія Ф. Растера та С. Буке [23].

Міністерство культури Франції періодично випускає інформаційно-аналітичні бюлетні, які насичені доступними за змістом матеріалами про механізм роботи Міністерства за різними напрямками. Для нашої теми найбільш цікавими є наступні бюлетені: “Асоціації культурної спадщини” [24], “Реалізація проектів в сфері культури” [25], “Захист будівель, які є пам'ятками історії” [26], “Заповідні зони” [27], “Виконання робіт, пов'язаних з пам'ятками історії та архітектури” [28]. Окрім інформативної насиченості, у бюлетнях містяться цікаві для нашого дослідження статистичні дані, які показують теперішній стан і динаміку розвитку справи охорони культурної спадщини.

У спільній монографії Філіп Робер та Крістін Демулян [29], пишучи про історико-культурну спадщину, акцентують увагу на розвитку інфраструктури, економіки та техніки, що впливає на пам'ятки як позитивно, так і негативно. Автори виказують своє критичне ставлення до сучасної неестетичної на їх погляд архітектури модерну, підтверджуючи думку відгуками пересічних громадян і їх повне нерозуміння такого напрямку мистецтва.

У фундаментальних працях та монографічних дослідженнях, що висвітлюють питання збереження культурної спадщини, часто виокремлюються такі питання, як формування законодавчих та організаційних засад охорони пам'яток, пам'яткоохоронна діяльність органів державної влади та широких мас населення.

Зокрема, Урфаліно Філіп [30] звернув увагу на необхідність вдосконалення правової бази захисту пам'яток у Франції, та проаналізував існуюче на той час законодавство, починаючи з закону “Про захист античних пам'яток” 1906 року. Автор розглянув існуючу державну організаційну пам'яткоохоронну структуру. Загалом робота вивчає прийняті в

країні основні положення та закони, пов'язані з охороною культурної спадщини та здійснюваних на основі правових норм досліджень зі збереження, консервації, ідентифікації, реєстрації та популяризації пам'яток.

Збереження будь-якої культурної спадщини можна гарантувати лише за суворого дотримання норм і правил законодавства – такої думки дотримується науковець Жан Поль Гюго [31].

Широке коло проблем збереження історичної спадщини, які виникали в різні епохи з часів античності, відстежує Жан-Мішель Леньюд [32].

Еволюція ставлення суспільства до культурної спадщини на основі документів історичних фондів простежується науковцями в колективній монографії “Спадщина: історія, практика та перспективи” [33]. Аналіз джерел дає авторам можливість дослідити і порівняти суспільну думку різних поколінь та проаналізувати чинники, які впливали на зміну ключових поглядів щодо охорони пам'яток. Автори висвітлюють та характеризують етапи розвитку громадського руху за збереження історико-культурної спадщини.

Певні узагальнення, важливі для розуміння динаміки розвитку державної опіки культурною спадщиною містяться також в енциклопедичних виданнях [34], [35], [36].

Гідне місце в історіографії посідають серії робіт різних авторів про відомих французьких архітекторів, митців, роботи котрих сьогодні внесені до державних реєстрів культурної спадщини Франції. Архітектор Ле Корбузе [37], [38], який брав активну участь у заходах з увічнення пам'яток і теоретично осмислював пам'ятокознавчі питання. Так, Ле Корбузе писав про власні радикальні погляди щодо пам'яток історії та архітектури. Він вважав, що немає потреби в збереженні всіх тих споруд, які є подібними та повторюються в багатьох екземплярах. “Культ минулого ніколи не повинен заважати розвиткові міста та створенню гідних житлових умов для його мешканців” [39]. Ле Корбузе підкреслює необхідність збереження лише тих об'єктів, які слугують виразом попередньої культури та представляють загальнонаціональний інтерес. Архітектор XIX ст. Густава ле Грей [40] та архітектор сучасного мистецтва напрямку модерн Жана Пруве [41] також зробили свій вклад у культурну спадщину Франції. Короткі біографічні довідки про архітекторів різних часів можна знайти в “Словнику архітекторів” [42].

Привертає увагу дослідників діяльність, у тому числі й культурна політика, президентів Франції. Досягнення Франсуа Міттерана в сфері культури описав Елі Веісел [43], а заходи Жоржа Пампиду в цій же сфері проаналізували Луї Мурон [44] та Ерік Руссел [45]. Значний внесок у пам'яток охоронні дослідження зробили автори збірки статей “Архітектурна практика та політичні ігри 1945–1995 років”, в яку ввійшли роботи, присвячені політиці Шарля де Голля [46], Франсуа Міттерана [47], Валері Жескар д'Естена [48].

Огляду проблем збереження пам'яток історії та культури в західноєвропейських країнах, організації міжнародної опіки щодо найбільш видатних пам'яток, присвячене ґрунтовне дослідження Д. Рассела [49]. Він розглянув проблему з урахуванням наявності в західних країнах жорстких національних законів про недоторканість приватної власності, до складу якої часто входять історико-культурні об'єкти. Автор зробив спробу проаналізувати як в різних країнах державні органи співпрацюють з приватними власниками та громадськістю у питаннях, пов'язаних з культурною спадщиною.

Цікавий фактологічний та теоретичний матеріал, з огляду на широкий спектр посилань на літературу інших авторів, і якісний рівень поданої узагальненої інформації міститься в довідковій енциклопедії “Великі люди держави” під редакцією Жана Тулара [50].

Дослідженням окремих пам'яток історії та архітектури Франції та їх особливостей у різні епохи займався Жак Леврон [51], який висвітлює історію будівництва та життя окремих об'єктів та архітектурних ансамблів країни. Досить детальне дослідження в своїй монографії “Доба соборів” зробив Добі Джордж [52], приділивши увагу 980–1420 рокам. Найважливіші факти історії та розвитку найбільш важливих пам'яток історії Франції, систематизованих за періодами від найдавніших часів до сучасності, міститься в книзі “400 найкращих пам'яток історії Франції” [53]. Варта уваги і монографія Ерлан-Бранденбург Алаін “Історія

архітектури Франції: від середньовіччя до ренесансу” [54], де характеризуються архітектурні та естетичні особливості споруд та місце деяких архітектурних шедеврів в історії Франції. Продовжує історичну періодизацію праця Франсуа Лойє [55], присвячена архітектурному мистецтву від часів Великої французької революції до сучасності. Є також низка робіт про окремі історичні пам’ятки як, наприклад, Версаль [56], Фонтенбло [57], площа Вож [58], палаци Луари [59] і т. ін.

Комплексні туристичні гіді та енциклопедичні видання подають узагальнену інформацію про культурну спадщину Франції різних віків [60], [61], [62].

Для вивчення французького пам’яткознавства є важливою електронна база реєстрів пам’яток історії, яка створена Міністерством культури та інформації Франції. База носить ім’я Проспера Меріме, який свого часу започаткував традицію ведення державних реєстрів. Також цікавими для нас є бази архівних документів та архівних фотографій, графіків й планів. Доступ до цих та деяких інших баз даних відкривається з офіційно створеної Міністерством культури Франції сторінки “Спадщина та архітектура” [63]. Всі вищенаведені бази даних є взаємопов’язані. Так, наприклад, пам’ятка, що міститься в реєстрі ім. П. Меріме, і має на своїй території деякі рухомі або нерухомі об’єкти, які так само знаходяться під охороною держави – відповідно у реєстраційній картці пам’ятки є посилання на конкретні справи цих об’єктів. Така ж ситуація з історичними фото, кресленнями та планами будівель і прилеглими територіями, а також архівними документами з історії культурної спадщини. Такі взаємні посилання між офіційними базами даних допомагають зібрати повну інформацію про конкретні пам’ятки, а структурованість вебсайту полегшує користування та управління ним.

В ознайомленні з діяльністю міжнародних організацій на території Франції важливе місце займають офіційні інформаційні бюлетні. Так, наприклад, бюлетень французької гілки ІКОМОС висвітлює новини, повідомляє розклад подій найближчого часу (конференції, освітні заходи, виставки, конкурси), анонси нових тематичних видань та адреси корисних Інтернет порталів, центрів документації та бібліотек. Якщо інформаційний бюлетень французької гілки ІКОМОС охоплює пам’яткоохоронні новини й анонси і ті, що не стосуються діяльності цієї організації, то бюлетень Міжнародного фонду пам’яток зводиться лише до висвітлення реалізованих ним проектів, чи тих, які заплановані або знаходяться в стадії реалізації. У цьому бюлетені можна знайти також звіти та статистичні дані щодо діяльності фонду. Так, наприклад бюлетень за 2005 рік подає цифри 9 і 1 – кількість реалізованих проектів на теренах Франції та України відповідно.

Багато вчених присвятили свої дослідження міжнародним конференціям, результати котрих стали переломними в історії розвитку пам’яткоохоронної справи. Гаазьку конвенцію розглядав і досліджував А. Д. Акі [64].

У вільному доступі через мережу Інтернет також є офіційні веб-сайти ЮНЕСКО [65], ІКОМОС [66], Міністерства культури Франції [67], Французького фонду культурної спадщини [68], Центру національних пам’яток [69] та багато інших.

Наприкінці 80-х – початку 90-х років у *радянській та пострадянській історіографії* відбулося деяке поживлення в розробці пам’яткоохоронних досліджень та вивченні досвіду інших країн.

В. І. Акуленко – один з провідних вітчизняних авторів, дослідження котрого спрямовані на законодавчі аспекти пам’яткоохоронної справи. Дослідник критикує існуюче українське законодавство, здійснив його всебічний аналіз, порівнюючи з міжнародною практикою [70–80].

Значна роль у дослідженні проблеми міжнародної охорони історико-культурної спадщини належить М. М. Богуславському [81], монографія котрого протягом багатьох років була єдиним докладним дослідженням цієї проблематики. Його праця належить до найкращих з історії становлення міжнародного пам’яткоохоронного права. Окрім розкриття історичних етапів становлення пам’яткоохоронної справи, в монографії приділено велику увагу міжнародному співробітництву та діяльності міжнародних організацій.

Грунтовним аналізом міжнародно-правового захисту культурних цінностей є монографія Еміла Александрова. Аналізуючи історичний розвиток міжнародного законодавства, автор констатує: “Велика французька революція висунула ідею охорони пам’яток культури та мистецтва. Декретом Конвента від 1791 року вперше в історії пам’ятки культури та історії оголошувались загальнонародним надбанням” [82, с. 25].

Радянські та надалі українські вчені не залишають поза увагою дослідження міжнародно-правових документів. Пакт Рериха розглядав М. М. Богуславський [83], Конвенцію про охорону архітектурної спадщини Європи аналізує Л. В. Прибега [84], а Венеціанську хартію – О. Пламенецька [85].

У серії “Музеї і монументи”, яку видає ЮНЕСКО, були опубліковані роботи, що безпосередньо торкаються вивчення досвіду пам’ятокзахисної діяльності в різних країнах світу. Вони визначали проблеми загального та локального характеру, які постають перед прибічниками збереження пам’яток, у різних країнах в певні періоди їх економічного, політичного, соціально-культурного розвитку. Так, в 1978 р. у цій серії була опублікована колективна монографія “Консервація і реставрація пам’яток та історичних будівель” [86].

У 1993 р. в працях Центру пам’ятокознавства вийшла стаття С. О. Єсельчика [87], яка присвячена діяльності державних установ і громадських об’єднань щодо збереження та використання культурної спадщини Франції.

Монографія Т. І. Катаргіної [88] є унікальним в українській науці ґрунтовним дослідженням про збереження культурної спадщини у США, Великобританії та Канаді. У монографії автор на основі фактичного матеріалу та наукової літератури аналізує історію формування концепції захисту нерухомих пам’яток у досліджуваних країнах та функціонування їх національних пам’ятокзахисних систем. Розкриває Т. І. Катаргіна і правовий механізм та принципи здійснення державних й приватних програм зі збереження та використання культурної спадщини.

Висвітленню історичного розвитку захисту та збереження пам’яток в Європі присвячена стаття К. Л. Лукічевої “Формування основ охорони пам’ятників в епоху Ренесансу” [89]. Авторка наголошує на залежності основних принципів відбору та класифікації пам’яток від особливостей естетичних поглядів епохи Відродження, аналізує філософсько-естетичні передумови збереження пам’яток в західних країнах.

З питань збереження та охорони культурних цінностей в Україні є декілька спеціалізованих періодичних видань. Центр пам’ятокознавства започаткував видання “Праці центру пам’ятокознавства”. Цей щорічник висвітлює теоретичні та історичні проблеми пам’ятокознавства, охоплює питання рухомої та нерухомої культурної спадщини, музеєзнавства та археології. Науково-дослідний інститут пам’ятокзахисних досліджень періодично випускає збірник “Праці науково-дослідного інституту пам’ятокзахисних досліджень”. Українське товариство охорони пам’яток історії та культури є видавцем інформаційно-методичних бюлетнів “Пам’ятки України: історія та культура” та “Вісник УТОПК”. При інституті історії України НАН України діє Центр “Зводу пам’яток історії та культури України”.

Різні аспекти розвитку державного та громадського руху в Україні за збереження пам’яток, особливості становлення та функціонування українського товариства охорони пам’яток історії та культури містять роботи С. Заремби [90], [91].

Колективна монографія “Пам’ятокознавчі студії в Україні: теорія і практика”, відповідальним редактором котрої є В. О. Горбик [92], присвячена визначенню теоретичних питань пам’ятокознавства, дослідженню процесів формування системи захисту та збереження пам’яток історії і культури в Україні, концептуальних положень щодо культурного надбання в зарубіжних країнах. У роботі розглядається розвиток пам’ятокзахисної діяльності у 19–20 ст. Окремо викладений практичний досвід підготовки і видання багатотомного “Зводу пам’яток історії та культури України”. Розділи монографії 7–8 присвячені пам’яткам історії та архітектури, де досить детально висвітлюються проблеми визначення та класифікації, збереження та консервації.

О. В. Горбик, Г. Г. Денисенко, П. І. Скрипник розробили історичний зошит “Пам’ятки України: проблеми збереження і дослідження”, де розкривають актуальні проблеми охорони і збереження історично-культурної спадщини взагалі. Автори вважають, що від кількості та якості збереження пам’яток різних епох і періодів безпосередньо залежить повнота й об’єктивність висвітлення історії. Автори роз’яснюють поділ пам’яток на 5 основних груп: пам’ятки археології, історії, містобудування та архітектури, монументального мистецтва та документальні. У висновку зазначається: “Нігілізм, бюрократизм і бездуховність політиків призводять до того, що кожного року Україна не дораховується багатьох сотень пам’яток історії та культури... Значну увагу слід приділити дослідженню тих проблем в історії України, які довгий час вважалися “білими плямами”, зокрема таких як національно-визвольний рух в Україні в другій половині XVII – першій половині XVIII сторіч, діяльність Кирило-Мефодіївського товариства, братств, громадський рух, визвольні змагання кінця XIX – початку XX століть...” [93, с. 39].

У колективній роботі “Вступ до історії: курс лекцій” Ю. М. Алексеевим було розроблено розділ “Історія та охорона історико-культурної спадщини” [94], де автор окремо досліджує проблеми музеїв, бібліотек, архівів в Україні, а також розкриває історико-культурну спадщину як складову сучасної культури.

Виховні функції історико-культурної спадщини, її роль та місця в розвитку освіти досліджував Ю. М. Алексеев. Автор приділяє увагу сучасній класифікації пам’яток історії, основним етапам розвитку пам’яткоохоронної справи в Україні, історичним зв’язкам народів Європи в пам’ятках історії та культури. Автор невід’ємно пов’язує розвиток пам’яткоохоронної справи та рівень культури нації з якісною освітою: “Головною умовою формування суспільства є засвоєння культури і гнучка високопрофесійна освіта, яка готує високо кваліфікованих професіоналів” [95, с. 156]. Окремо виділяємо серію праць, присвячених освітнім заходам та пропагандистській діяльності щодо пам’яток історії та культури С. Д. Берніка [96], Л. П. Кузнецової [97], П. А. Алейникова [98].

Протягом віків архітектурні ансамблі історичних міст видозмінювались, поповнюючись новими спорудами чи позбавляючись старих, та набували при цьому нових естетичних властивостей. Кожна епоха створювала в містах свої шедеври, які часто складались в єдину художню систему стародавніх комплексів. Це свідчить про те, що і сьогодні потрібне нове будівництво, яке б заповнювало історичне місто новими ансамблями, лише за умов раціонального поєднання старого і нового стилю – так російський дослідник О. І. Пруцин [99] пояснює своє бачення сучасної проблеми урбанізації та розбудови міст.

Н. Д. Недович та А. С. Шишков [100] переймаються проблемою збереження пам’яток історії та архітектури при реконструкції історичних міст. Цікавим є те, що на перше місце серед вимог до якісної та грамотної реконструкції історичних місць, дослідники ставлять рівень культури спеціалістів та управлінського апарату, які беруть участь у прийнятті рішень. Технічні та організаційні проблеми дослідники виносять лише на друге місце.

Л. В. Прибега [101] всебічно досліджує проблему реставраційної реконструкції, поділяючи її на три види (реставраційне відновлення, реставраційна реабілітація, реставраційна копія) з докладним поясненням до кожного. В праці вченого хочемо підкреслити важливість проаналізованого ним практичного досвіду для України в цьому напрямку.

Результати археологічних досліджень, пов’язаних з пам’ятками історії та архітектури знайшли своє відображення в двотомнику “Проблеми археології і архітектури” під редакцією П. Ф. Доброва [102].

Науковці Р. Ф. Рибін, Г. І. Чорний, В. А. Куциба спільно досліджують проблему геологічної охорони історико-архітектурних пам’яток, що є необхідним для запобігання деформації та руйнування будівель. Автори називають декілька геологічних причин деформації: вібрації ґрунтових основ та конструкцій, нерівномірна осадка будівлі, утворення підземних пустот під спорудою, зсуви ґрунтової основи, порушення режимів поверхневих та підземних вод. Запобігання таких явищ є дуже важливим для збереження історико-

архітектурних шедеврів. Автори вносять цікаву пропозицію – створити для територій історико-культурних заповідників зі складними геологічними та тектонічними умовами систему гідрогеологічного моніторингу з мережею спостерігачів-фахівців по всій Україні [103].

Не залишаються поза увагою дослідників й унікальні території культурної і природної спадщини. Серед них С. Л. Мазуров [104], котрий вивів основні критерії віднесення територій до числа унікальних та їх охорони і консервації. До таких критеріїв, згідно з автором, належать: насиченість території об'єктами й явищами історії та культури, цінність історико-культурного потенціалу, естетичність елементів, стан збереження пам'яток у межах території.

У цілому можна окремо виділити декілька основних груп питань, які висвітлюються у проаналізованій літературі:

- загальні питання збереження історико-культурної спадщини;
- історико-аналітичні розвідки становлення законодавства та державних інституцій Франції;
- дослідження проблем реставрації, консервації, утримання та використання пам'яток;
- висвітлення діяльності громадських добродійних та міжнародних організацій на території Франції.

Список використаних джерел

1. *Nora P.* Le lieux de memoire en 3 volume / Pierre Nora. – Paris: Gaullimard, 1986.
2. *Choay F.* L'allegorie du patrimoine / F. Choay. – Paris: Le seuil, 1992. – 322 p.
3. *Chastel A.* La notion de patrimoine / Andre Chastel, Jean-Pierre Babemp. – Paris: L. Levi, 2000. – 172 p.
4. *Rouso Henry.* Actes des entretiens du patrimoine / Henry Rouso. – Paris: Fayard, 2003. – 320 p.
5. *Baly J.-P.* Les monuments historique / Jean-Pierre Bady. – Paris: Press universitaires de France, 1985. – 128 p. – (PUE Collection que sais-je? #2205).
6. *Rigaud Jacques.* L'exception culturelle : culture et pouvoirs sous la Vem Republique / Jacques Rigaud. – Paris: Bernard Grasset, 1995. – 302 p.
7. *Rigaud Jacques.* Les diers du reve : essai sur l'avenir des politiques culturelles / Jacques Rigaud. – Paris: Bernard Grasset, 2001. – 278 p.
8. *Dantec J.-P.* Architecture en France / Jean-Pierre Dantec. – Paris: ADPF, 1999. – 90 p.
9. *Moulinier Pierre.* Politique culturelle et decentralisation / Pierre Moulinier. – Paris: L'harmattan, 2002. – 336 p.
10. *Le patrimoine // Institutions et vie culturelles / [sous dir. De Guy Saez].* – Paris: CNEPT, 2004. – P. 70–75.
11. *Bertrand du Vignaud.* Monuments de France / Bertrand du Vignaud. – Paris: Chene, 1991. – 300 p.
12. *Sire Marie-Anne.* La France du patrimoine: les choix de la memoire / Marie-Anne Sire. – Paris: Gallimard, 1996. – 144 p.
13. *Dale A.* Listing and preserving historic buildings // Architectural Review. – 1965. – № 138. – P. 97–104.
14. *Cevat Erder.* Our architectural heritage: from consciousness to conservation / Erder Cevat. – Paris: L.Levi, 1986. – 278 p.
15. *Rastier Francois.* Un introduction aux sciences de la culture / Francois Rastier, Simon Bouquet. – Paris: Presses universitaires de France, 2002. – 290 p.
16. *Montgolfier Jean de.* Le patrimoine du future / Jean de Montgolfier, Jean-Marc Natali. – Paris: ECONOMICA, 1997. – 320 p.
17. *Toulier B.* Architecture et patrimoine du XX siecle en France / B. Toulier. – Paris: Editions du patrimoine, 1999. – 358 p.
18. *Andrieux J.-Y.* Patrimoine et histoire / Jean-Yves Andrieux – Paris: Belin, 1997. – 238 p.
19. *Gaillard Yann M.* Rapport d'information fait au nom de la commission des finances / Yann M. Gaillard. – Paris: Ministere de la culture, 2002. – 288 p.
20. *Dauge Yeves.* Rappot d'information de commission des affaires culturelles / Yeves Dauge. – Paris: Ministere de la culture, 2004. – 210 p.
21. *Poisson Georges.* Les grands travaux des presidants de la V Republique / Georges Poisson. – Paris: Parigramme, 2002. – 196 p.
22. *Mohen J.-P.* Les science du Patrimoine / Jean-Pierre Mohen. – Paris: Edition obile Jacob, 1999. – 434 p.
23. *Rastier Francois.* Un introduction aux sciences de la culture / Francois Rastier, Simon Bouquet. – Paris: Presses universitaires de France, 2002. – 290 p.
24. *Les associations du patrimoine // Development culturel.* – 2001. – № 136. – P. 34–46.
25. *Elaborer un projet culturel / Fiche Pratique #4 de Ministere de la culture et de la communication.* – Paris, 2003. – 12 p.
26. *Protéger un édifice au titre des monuments historiques / Fiche Pratique #1 de Ministere de la culture et de la communication.* – Paris, 2003. – 10 p.
27. *Créer et mettre en valeur un secteur sauvegardé / Fiche Pratique #7 de Ministere de la culture et de la communication.* – Paris, 2003. – 10 p.
28. *Exécuter des travaux sur un monument historique / Fiche Pratique #10 de Ministere de la culture et de la communication.* – Paris, 2003. – 8 p.
29. *Robert Philippe.* Architecture et patrimoine: quels enjeux pour demain? / Philippe Robert, Desmoulins Christine. – Paris: ADPF, 2005. – 120 p.
30. *Urfalino Philippe.* L'invention de la politique culturelle / Philippe Urfalino. – Paris: Comite d'histoire du ministere de la culture, 1996. – 362 p.
31. *Hugot Jean-Paul.* Le patrimoine, modele de developpement social // Pratiques architecturales et enjeux politiques (1945–1995) / [sous dir. Jean-Yves Andrieux Federic Seitz]. – Paris: MCLA, 1997. – P. 294–304.
32. *Leniaud J. M.* L'utopie francaise: essai sur le patrimoine / J. M. Leniaud. – Paris: Mauges, 1992. – 124 p.
33. *Le patrimoine: histoire, pratiques et perspectives / [sous dir. Jean Goudilot].* – Paris: Electre-Ed, 1997. – 442 p.
34. *Dictionnaire culturel en 4 volume / [sous la dir. d'Alain Rey].* – Paris: Robert, 2006.
35. *Dictionnaire des politiques culturelles de la France depuis 1959 / [sous la dir. d'Emmanuel de Waresquiel].* – Paris: Larousse, 2001. – 658 p.
36. *Les styles francaise.* Encyclopedie – Paris: Flammarion, 1998. – 448 p.
37. *Monnier Gerard.* Le Corbusier / Monnier Gerard. – Tournai (Belgique): La Renaissance du livre, 1999 – 240 p.
38. *Ragot Gilles.* Le Corbusier en France / Gilles Ragot, Mathilde Dion. – Paris: Le Moniteur, 1997 – 419 p.
39. *Ле Корбузьє.* Архитектура XX века / Ле Корбузьє; [пер. с фр., под ред. К. Т. Топуридзе]. – М.: Прорпекс, 1970 – 303 с.
40. *Gustave le Gray 1820–1884 / [sous dir. de Sylvie Aubenes].* – Paris: Gallimatd, 2002. – 389 p.
41. *Catherine C.* Jean Prouve / Coley Catherine. – Paris: Centre George pampidou, 1993. – 69 p.
42. *Dictionnaire des architectes / [sous la dir. Michel Pondu].* – Paris: Encyclopedia universalis et Albin Michel, 1999. – 784 p.
43. *Wiesel Elie.* Francois Mitterand / Elie Wiesel. – Paris: Poches odile Jacob, 2001. – 220 p.
44. *Muron Louis.* Pampidou – le presidant oublie / Louis Muron. – Paris: Flammarion, 1994. – 316 p.
45. *Roussel Eric.* Georges Pompidou 1911–1974 / Eric Roussel. – Paris: Jclattes, 1994. – 686 p.
46. *Soudreau Pierre.* Le general de Gaulle, un president batisseur // Pratiques architecturales et enjeux politiques (1945–1995) / [sous dir. Jean-Yves Andrieux Federic Seitz]. – Paris: MCLA, 1997. – P. 46–53.
47. *Latarjet Bernard.* Francois Mitterrand et les Grand Travaux //

- Pratiques architecturales et enjeux politiques (1945–1995) / [sous dir. Jean-Yves Andrieux Federic Seitz]. – Paris: MCLA, 1997. – P. 121–131. 48. *Richard Pierre*. La politique architectural et urbaine de Valery Giscard d'Estaing // Pratiques architecturales et enjeux politiques (1945–1995) / [sous dir. Jean-Yves Andrieux Federic Seitz]. – Paris: MCLA, 1997. – P. 101–106. 49. *Ruselle D. Young*. Our Western heritage: A cultural-analytic history of Europe since 1500 / Young Ruselle D. – Paris: Ginn, 1981. – 648 p. 50. *Les Grands hommes d'etat* / [sous dir. Jean Toulard]. – Paris: Larousse, 1989. – 530 p. 51. *Леврон Жак*. Лучшие произведения французских архитекторов прошлого / Жак Леврон; [пер. с фр. К. П. Окунская, под ред. А. В. Ефимова]. – М.: Стройиздат, 1986. – 170 с. 52. *Добі Ж*. Доба соборів: мистецтво та суспільство 980–1420 pp. / Жорж Добі; [пер. з фр. Г. Філіпчук, З. Борисюк]. – К.: Юніверс, 2003. – 315 с. 53. *Guide des 400 plus beaux monuments* / [sous dir. G. de Tocqueville]. – Paris: Larousse, 1992. – 144 p. 54. *Alain E.-B.* Histoire de l'architecture française: du Moyen age a la Renaissance / Erland-Brandenburg Alain. – Paris: Menges, 1999. – 510 p. 55. *Loyer Francois*. Histoire de l'architecture française: de la Revolution a nos jours / Francois Loyer. – Paris: Menges, 1999. – 500 p. 56. *Монкло Ж.-М.* Версаль / Жан-Мари Перуз де Монкло. – М.: Слово, 2001. – 423 с. 57. *Абеляшева Г. В.* Фонтенбло. Воле-Виконт. Версаль. / Г. В. Абеляшева – М.: Искусство, 1994 – 255 с. 58. *Mazeran Alam*. Place des Vosges / Alam Mazeran. – Paris: JDG, 1996. – 126 p. 59. *Турчин В. С.* Города и замки Луары / В. С. Турчин. – М.: Искусство, 1986. – 223 с. 6. *Замки, Дворцы* / [отв. ред. Т. Евсеева]. – М.: Аванга плюс, 2003. – 183 с. 61. *Моруа А.* Париж / Моруа Андре; [пер. с фр. И. Кузнецова]. – М.: Искусство, 1970. – 168 с. 62. *Фазер Томас*. Сокровища человечества: памятники истории, культуры и природные заповедники под охраной ЮНЕСКО / Томас Фазер; [пер. с англ. М. Зоркая, ред. Е. Сабашникова]. – М.: БММ АО, 1997. – 264 с. 63. *База реєстрів пам'яток історії та культури Франції* Міністерства культури та інформації Франції. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.culture.gouv.fr/culture/inventari/patrimoine> 64. *Аки А. Д.* Гаагська конвенція – первый международный документ в защиту памятников истории и культуры // Охрана наследия за рубежом: опыт прошлого и современные проблемы: сб. ст. / [отв. ред. Р. А. Мнацаканян]. – М.: Рос НИЦ культур. и природ. наследия, 1995. – С. 6–7. 65. *Офіційний інформаційний веб-сайт ЮНЕСКО*. [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://portal.unesco.org> 66. *Офіційний інформаційний веб-сайт ИКОМОС*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.international.icomos.org> 67. *Офіційний інформаційний веб-сайт* Міністерства культури та інформації Франції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.culture.gouv.fr 68. *Офіційний інформаційний веб-сайт* Французького фонду культурної спадщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fondation-patrimoine.com> 69. *Офіційний інформаційний веб-сайт* Центру національних пам'яток. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.monuments-nationaux.fr> 70. *Акуленко В. І.* Участь Української РСР у міжнародній охороні пам'яток історії та культури // Український історичний журнал. – 1984. – № 12. – С. 113–119. 71. *Акуленко В., Мельничук О.* Міжнародне право охорони культурної спадщини // Пам'ятки України. – 2005. – № 1. – С. 144–153. 72. *Акуленко В., Мельничук О.* Міжнародне право охорони культурної спадщини // Пам'ятки України. – 2005. – № 2. – С. 140–147. 73. *Акуленко В. І.* Гаазька конвенція 1954 року // Пам'ятки України. – 1984. – № 3. – С. 47–49. 74. *Акуленко В. І.* Взаємодія норм міжнародного права і законодавства України про відповідальність у сфері охорони культурної спадщини // Правова держава: щорічник наукових праць. – 2002. – Вип. 13. – С. 355–371. 75. *Акуленко В. І.* Не повинні гинути! Реалізація норм міжнародного гуманітарного права в законодавстві України про захист культурних цінностей // Політика і час. – 1995. – № 9. – С. 59–63. 76. *Акуленко В. І.* Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990) – К.: Вища школа, 1991. – 274 с. 77. *Акуленко В. І.* Право на культурну спадщину // Урядовий кур'єр. – 2003. – 10 січня. – С. 13. 78. *Акуленко В. І.* Термінологічні колізії в законодавстві України про охорону культурної спадщини в контексті міжнародного права // Правова держава. – 2003. – Вип. 14. – С. 425–483. 79. *Акуленко В. І.* Формування міжнародно-правової позиції України в охороні культурних цінностей // Суверенітет України і міжнародне право. – К.: Манускрипт, 1995. – С. 298–319. 80. *Акуленко В. І., Денисов В. Н.* Право українського народу на культурні цінності // Український часопис прав людини. – 1995. – № 1. – С. 55–88. 81. *Богуславский М. М.* Пакт Рериха и защита культурных ценностей // Советское государство и право. – 1974. – № 10. – С. 111–115. 82. *Прибега Л. В.* Коментар до конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи // Праці центру пам'ятокознавства. – 2006. – Вип. 10. – С. 203–205. 83. *Пламенецька О.* Венеційська хартія погляд з віддалі в 40 років // Пам'ятки України. – 2001. – № 4. – С. 60–63. 84. *Богуславский М. М.* Международная охрана культурных ценностей / М. М. Богуславский. – М.: Международные отношения, 1979. – 220 с. 85. *Александров Е.* Международно-правовая защита культурных ценностей / Эмил Александров. – София: Пресс, 1978. – 144 с. 86. *Консервация и реставрация памятников и исторических зданий* / [пер. с фр. И. Сухорева, Ю. С. Розенбаума]. – М.: Стройиздат, 1978. – 320 с. 87. *Скельчик С. О.* Охрана исторических памятников у Франции: сучасний етап // Праці центру пам'ятокознавства. – 1993. – Вип. 2. – С. 49–58. 88. *Катаргіна Т. І.* Збереження культурної спадщини у Великобританії, США та Канаді (історія і сучасність) / Т. І. Катаргіна. – К., 2003. – 186 с. 89. *Лукичева К. Л.* Формирование основ охраны памятников в эпоху Ренессанса // Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. – 1985. – Вип. 10. – С. 65–78. 90. *Заремба С.* До десятиріччя Центру пам'ятокознавства НАН України та УТОПІК // Праці центру пам'ятокознавства. – 2001. – Вип. 3. – С. 3–13. 91. *Заремба С. З.* Нариси з історії українського пам'ятокознавства / С. З. Заремба / [відп. ред. В. Й. Борисенко]. – К.: ТОВ “Видавництво Аратта”, 2002. – 204 с. 92. *Пам'ятокознавчі студії в Україні: теорія і практика* / НАН України; Інститут історії України; Українське товариство охорони пам'яток історії та культури; Центр пам'ятокознавства НАНУ та УТОПІК / В. О. Горбик (відп. ред.). – К., 2007. – 336 с. 93. *Горбик В. О.* Пам'ятки України: проблеми збереження і дослідження / В. О. Горбик, Г. Г. Денисенко, П. І. Скрипник / НАН України; Інститут історії України / С. В. Кульчицький (гол. ред.). – К., 1994. – 42 с. – (Історичні зошити). 94. *Алексеев Ю. М.* Вступ до історії: курс лекцій / Ю. М. Алексеев, Н. М. Кравченко, В. В. Крижанівська – Київ: КСУ, 2008. – 296 с. 95. *Алексеев Ю. М.* Думать, сиять, не ждять / Ю. М. Алексеев. – Київ: Київський інститут “Слов'янський університет”, 2001. – 216 с. 96. *Берник С. Д.* Пропагандистская деятельность украинского общества охраны памятников истории и культуры: опыт проблемы перспективы // Проблемы совершенствования охраны и пропаганды памятников истории и культуры на современном этапе. – М.: НМС МК СССР, 1989. – С. 25–30. 97. *Кузьнецова Л. П.* Проблемы пропаганды памятников культуры // Проблемы совершенствования охраны и пропаганды памятников истории и культуры на современном этапе. – М.: НМС МК СССР, 1989. – С. 48–63. 98. *Алейников П. А.* Роль Масс Медиа в сохранении культурного наследия коренных народов // Охрана наследия за рубежом: опыт прошлого и современные проблемы: Сборник статей / [отв. ред. Р. А. Мнацаканян]. – М.: Рос НИЦ культур. и природ. наследия, 1995. – С. 121–131. 99. *Пруцын О. И.* Город и архитектурное наследие / О. И. Пруцын. – М.: Стройиздат, 1980. – 89 с. 100. *Недовичи Н. Д., Шишков А. С.* Основные проблемы сохранения памятников истории и культуры при реконструкции исторических городов // Проблемы совершенствования охраны и пропаганды памятников истории и культуры на современном этапе. – М.: НМС МК СССР, 1989. – С. 15–23. 101. *Прибега Л. В.* Міжнародна охорона історико-культурної спадщини // Праці центру пам'ятокознавства. – 2003. – Вип. 5. – С. 40–52. 102. *Проблеми археології та архітектури*. В 2-х т. / [ред. П. Ф. Добров]. – Донецьк, 2001. 103. *Рыбин Р. Ф., Черный Г. И., Куцыба В. А.* Основные направления геологической охраны историко-

архитектурных памятников // Проблемы зашити і охорони культурної спадщини: матеріали науково-практичної конференції. – К.: Київська книжкова друкарня наукової книги, 1995. – С. 12–14. 104. Мазуров С. Л. Уникальные территории: концептуальный подход к выявлению охраны и использования // Уникальные территории и природное наследие: сборник научных трудов / [отв. ред. Ю. Л. Мазуров]. – М.: Изд. РНИИ культуры и природного наследия, 1994. – С. 31–40.

Ольга Надырова

ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ФРАНЦИИ

В статье проанализировано работы ученых, которые исследовали разные аспекты проблем сохранения и охраны достопримечательностей истории, архитектуры и культурного наследия Франции в целом. Охвачено работы, связанные с вопросами ведения государственных реестров, исполнения ремонтно-реставрационных работ, управления зонами охраны достопримечательностей, раскрытие необходимости исполнения пропагандистских мероприятий с целью культурного воспитания и т. п. Охарактеризовано работы общего направления: действия государственных и общественных организаций Франции, роль международных организаций.

Ключевые слова: Франция, культурное наследие, историография, достопримечательности истории и архитектуры.

Olha Nadyrova

HISTORIOGRAPHY OF HERITAGE PROTECTION IN FRANCE

In the article are analyzed works of scientists who researched different aspects of reservation problems for historical, architectural monuments and French heritage in general. Article covers works connected with questions of maintenance of state registers, fulfillment of repair and restoration works, management of monument protection zones, revelation of necessity in heritage advocacy with the aim of cultural upbringing. Described views of general trend: activities of public and state French institutions, role of international organizations.

Key words: France, cultural heritage, historiography, historical and architectural monuments.